

ГРУПА БРІКС ТА НОВА ПАРАДИГМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

А. І. Шевцов, Г. І. Мерніков

Розглядаються основні геоелекономічні, геополітичні та воєнно-політичні можливості групи БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка) як складової сучасної парадигми світового розвитку, що перебуває під впливом РФ. Проаналізовано успішний досвід реалізації стратегії модернізації КНР, здобутки та прорахунки провідних держав третього світу на шляху здобуття реальної конкурентоспроможності в глобальному світі. Досліджено спроби політичного керівництва Росії реалізувати геополітичний «поворот на Схід» у контексті можливої протидії режиму міжнародних санкцій. Встановлено, що сучасний стан і найближчі перспективи групи БРІКС не можуть розглядатися як реальна геополітична та геоелекономічна альтернативи системі партнерств, сформованих США.

Ключові слова: геополітика, глобальна економіка, міжнародна безпека, партнерство, модернізація.

Shevtsov Anatoliy, Mernikov Gennadiy

BRICS GROUP AND NEW PARADIGM
OF INTERNATIONAL RELATIONS

We review basic geoeconomical, geopolitical, military-and-political capabilities of BRICS group (Brazil, Russia, India, China, Republic of South Africa) as a component of modern paradigm of international development which is under the influence of Russian Federation (RF). We have analysed the successful experience of realization of the strategy of PRC modernization, errors and achievements of leading countries of «The third world» in obtaining of real competitiveness in the global world. Attempts of Russia's political leaders to perform a geopolitical «Turn to the East» are also reviewed in the context of probable counteraction to the regime of international sanctions. A conclusion is drawn that BRICS group cannot be reviewed as a real geopolitical and geoeconomical alternative to a system of partnerships created by USA at the modern phase and in the nearest future.

Keywords: geopolitics, global economics, international safety, partnership, modernization.

Після завершення «холодної» війни й дотепер єдиною світовою наддержавою залишаються Сполучені Штати Америки – геополітичний та геоелекономічний лідер об'єднаного Заходу. Статус світової наддержави – самодостатнього «полюса сили», що своїм позиціонуванням суттєво впливає на стан та перспективи інших держав, визначається, насамперед, рівнем економічного та військового потенціалу. Сполучені Штати через механізм фінансово-економічних об'єднань (партнерств), воєнно-політичних (військових) блоків та на двосторонній міждержавній основі сформували стійку систему міжнародних відносин, що ґрунтується на цінностях західних демократій. При цьому єдиними загальновищезначимими правовими засадами міжнародних відносин залишається Статут ООН та Заключний Акт НБСЄ 1975 року про непорушність кордонів у післявоєнній Європі.

Анексія Російською Федерацією Криму й збройна агресія на Донбасі, події навколо Сирії, нова хвиля міжнародного тероризму – фактори, що виявили невідповідність викликам та загрозам ХХІ століття міжнародно-правової системи, успадкованої з часів холодної війни. В умовах сьогодення Російська Федерація намагається реалізувати сценарії геополітичної та геоелекономічної альтернативи об'єднаному Заходу через поглиблення співробітництва з Китаєм, Індією та іншими незахідними економічно розвиненими державами.

На шляху до нової парадигми міжнародних відносин

У сучасному глобалізованому світі місце та роль економічних систем національних держав на світовому ринку товарів і послуг, а також рівень взаємодії націй з транснаціональними компаніями

**Шевцов Анатолій
Іванович** – доктор
технічних наук,
професор, заслужений
діяч науки і техніки
України, директор
Регіонального філіалу
НІСД в м. Дніпрі

**Мерніков Геннадій
Іванович** – кандидат
історичних наук, вчений
секретар Регіонального
філіалу НІСД
в м. Дніпрі

(банками) з певними застереженнями відповідає геополітичному та воєнно-політичному впливу кожної країни. Воєнно-політичні та військові блоки зберігають своє значення як «запобіжники безпеки» для транснаціональних фінансово-економічних відносин та протистояння тероризму.

На відміну від інституційно-структурованої біполярної моделі воєнно-політичного протистояння США (Заходу) та СРСР (Сходу), сучасна геополітична ситуація вже не повною мірою відповідає визначальним для системи міжнародної безпеки положенням Статуту ООН та Заключного Акта НБСЕ щодо суверенітету й територіальної цілісності національних держав. Триває процес трансформації системи міжнародних відносин, що склалась після завершення «холодної» війни. Закінчення епохи протистояння США та СРСР на певний час зумовило стан своєрідного «вакууму безпеки» на євроатлантичному просторі. До терактів 11 вересня 2001 року США та НАТО постійно зменшували оборонні видатки. Анонсована політичним керівництвом Європейського Союзу «Спільна політика безпеки та оборони» й сьогодні залишилась лише декларацією про наміри. Об'єднаний Захід до останнього намагався, насамперед через механізм «м'якої сили», інкорпорувати Росію та інші пострадянські країни. З певними застереженнями, ця сама геополітична стратегія стала основою співробітництва США з комуністичним Китаєм.

Прагматичний підхід до міжнародно-економічних відносин до останнього часу дозволяв національним державам з різними суспільно-політичними, соціокультурними та релігійними укладами ефективно співпрацювати – комуністичному Китаю, авторитарній православній Росії, ортодоксальній мусульманській Саудівській Аравії, демократичному мультикультурному Європейському Союзу, авторитарно-корпоративним «Азійським тигра́м» тощо. Геополітичними маргіналами залишались лише окремі тоталітарні режими на кшталт Північної Кореї, Лівії та Іраку, співпраця з якими розглядається як виклик світовій спільноті.

При цьому константою зовнішньої та безпекової політики Сполучених Штатів залишаються дотримання демократичних прав і свобод у внутрішній політиці, неприпустимість злочинів проти людяності. Білий Дім постійно наголошує на відданості своїй місії провідника та захисника цінностей свободи та демократії у світі.

Події «Арабської весни» привели до повалення авторитарних режимів та започаткували курс на демократичні реформи в деяких країнах Північної Африки та Близького Сходу. Такі трансформації стали можливими завдяки багатоаспектній підтримці як уряду США, так і різних американських недержавних інститутів, що опікуються захистом прав та свободи людини.

Країни третього світу, позбавившись постколоніального соціокультурного минулого й наростивши певний економічний потенціал, намагаються сформуванати та реалізувати національну зовнішню та безпекову політику, трансформуючи цим самим усталену систему міжнародної безпеки. Схожі процеси тривають на пострадянському просторі – Балтійські країни, Україна та (певною мірою) Грузія й Азербайджан виходять з-під геополітичного протекторату Росії й шукають своє місце на євроатлантичному цивілізаційному просторі.

Фактор ядерного озброєння. Окремим вагомим фактором, що зберіг своє значення в системі міжнародних відносин з часів «холодної» війни й дотепер, залишається ядерне озброєння та контроль за ядерними матеріалами й технологіями. Постійні члени Ради Безпеки ООН – члени «ядерного клубу» (США, РФ, КНР, Великобританія та Франція), обстоюючи національні інтереси на міжнародній арені, зберігають єдину позицію щодо нерозповсюдження зброї масового ураження. Відповідно до чинних міжнародних угод Москва та Вашингтон здійснюють постійний моніторинг ракетно-ядерних арсеналів обох сторін, тривають консультації спеціалістів у цій чутливій для системи міжнародної безпеки сфері. *Серед чинників, що суттєво впливають на систему забезпечення міжнародної безпеки, потрібно згадати визнаний світовою спільнотою де-факто статус ядерних держав – Індії, Пакистану, Північної Кореї та Ізраїлю. Кожна з цих країн пройшла свій шлях до володіння ядерними технологіями.*

Саме підозра щодо можливого володіння зброєю масового ураження (ядерною та біологічною) призвела до міжнародної військової операції в Іраку, відсторонення від влади та смертної кари президента Саддама Хусейна. В цьому ж контексті необхідно розглядати режим міжнародних санкцій, зумовлених ядерною програмою Ірану – багаторічні фінансово-економічні обмеження з боку США та Європейського Союзу змусили Тегеран припинити розроблення ядерного озброєння. На сьогодні Іран – повноправний актор системи міжнародних відносин, що активно впливає на ситуацію навколо Сирії та інші процеси в азійському регіоні.

Прецедент Косово. Геополітичною «міною уповільненої дії» для світової спільноти, зокрема для Грузії та України, стало визнання ООН та більшістю світових держав суверенітету сербського краю Косово. Саме «прецедент Косово» став міжнародно-правовим приводом для Москви щодо денонсації низки міжнародних та двосторонніх угод щодо суверенітету й територіальної цілісності Української держави.

Визнання на рівні ООН незалежності сербського краю Косово навіть гіпотетично не може бути використане Кремлем як механізм прецедентного права у міжнародно-правовому сенсі при

прийнятті одностороннього рішення про приєднання Автономної Республіки Крим у статусі федерального округу РФ.

Про це свідчить прийнята 27 березня 2014 року Генеральною Асамблеєю ООН Резолюція, яка підтвердила суверенітет й територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах, не визнала законними будь-які зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополь. Відповідно до положень цієї Резолюції, кримський референдум 16 березня 2014 року не має жодних юридичних наслідків. Показово, що проти Резолюції ГА ООН, крім самої Росії, проголосували лише 10 держав, серед яких геополітичні маргінали, автократії та російські сателіти (Венесуела, Зімбабве, Сирія, Судан, Куба, Нікарагуа, Болівія, Північна Корея, Білорусь та Вірменія).

У сучасних реаліях немає альтернативи Вестфальській системі міжнародних відносин, суб'єктами якої є національні держави, незалежні у проведенні внутрішньої політики в межах своїх національних кордонів. Система забезпечення міжнародної безпеки ґрунтується, насамперед, на основі економічної взаємодії та врахування соціально-економічних та соціокультурних особливостей національних держав. Традиційні для «холодної» війни» воєнно-політичні та військові союзи втрачають свій визначальний геополітичний сенс. М'яка сила (насамперед вищі стандарти життя) в умовах глобалізації, інформатизації всіх сфер життя людства є найбільш ефективним, універсальним механізмом реалізації зовнішньополітичної стратегії для національних держав.

Досвід державотворчого поступу України після Революції гідності, в цьому контексті, є одним з найпоказовіших. Зміни в нашій країні, спрямовані на реалізацію стратегії європейської інтеграції, викликали збройний спротив з боку авторитарного режиму В. Путіна. Загальновизнано, що безпрецедентне порушення Москвою норм міжнародного права викликане побоюванням російського президента та його найближчого оточення щодо можливості перенесення європейських цінностей на терени Росії. Збройна російська агресія, що призвела до фактичного відторгнення частини Донбасу, стала суттєвою пересторогою на шляху України до Європейського Союзу.

Фактично перебуваючи у геополітичній ізоляції, Російська Федерація намагається розхитати єдність світової спільноти шляхом створення регіональних угруповань, що гіпотетично можуть стати альтернативою домінуванню США та об'єднаного Заходу. Впливові російські аналітичні центри (СВОП, Московський центр Карнегі та ін.) обґрунтовують дії Кремля в Україні та Сирії новою геополітичною парадигмою, що формується в XXI столітті. За їх розрахунками, США, НАТО та ЄС вже неспроможні на власний розсуд контролювати

світові процеси без огляду на позицію КНР (головного глобального кредитора) та Росії, що повертає собі статус світової наддержави.

Російська Федерація на рівні доктринальних документів проголосила пострадянський простір зоною своїх привілейованих інтересів й намагається реалізувати стратегію протистояння США та НАТО в Грузії та Україні.

Керівник СВОП Ф. Лукьянов у доповіді «Після Криму» пояснює агресію Росії в Криму та на Донбасі змінами, що відбулись на світовій геополітичній шахівниці: «Нові центри сили, що з'являються завдяки глобалізації, почали претендувати на солідніший статус у світовій політиці, на повагу їх інтересів з боку Заходу, що закономірно суперечить претензіям США на глобальне лідерство. Закономірним наслідком цього тліючого конфлікту стала кримська криза навесні 2014 року, коли Сполученим Штатам було кинуте серйозний виклик. Вперше з часів холодної війни російсько-американські відносини перейшли в стадію конфронтації та великодержавницького суперництва» [1].

Геополітичні стратегії країн, що розвиваються в XXI столітті

Визначення меж компетенції та відповідальності між національними державами як суверенними акторами та одночасно сегментами регіонально-інтеграційних об'єднань (ЄС, АСЕАН, БРИКС, ШОС та ін.) та наднаціональними, екстериторіальними інституціями є однією з ключових проблем сучасної геополітичної ситуації. Це стосується, насамперед, вибору стратегії розвитку для незахідних країн (країн третього світу), які намагаються адаптуватись до реалій інформаційного суспільства XXI століття, при збереженні етноконфесійної та соціокультурної ідентичності. В експертному середовищі найвідомішою є стратегія «наздоганяючого розвитку», започаткована керівництвом Китаю у 80-ті роки XX століття [2].

Головний науковий співробітник ІМЭМО РАН, д.і.н. Марат Чешков визначає три можливі стратегії розвитку для країн Півдня та Сходу в умовах глобалізації: **стратегія імітації, стратегія уподібнення і стратегія перетворення** [3].

1. **Стратегія імітації** спрямована на відтворення норм та цінностей, що склались на Півдні/Сході в доколоніальну епоху та на Півночі/Заході в XVI–XIX ст. (епоха «модернізму»).
2. **Стратегія уподібнення** ґрунтується на використанні норм та цінностей Півночі/Заходу для реалізації традиційних цілей цього актора.
3. **Стратегія перетворення** відтворює оригінальні базові цінностей з урахуванням новизни світобудови.

Співвідношення та взаємодоповнення – складові взаємодії між країнами, що утворили групу БРІКС.

Стратегія імітації найбільш притаманна для пост-колоніальної трансформації країн Азії та Африки. Насамперед, це стосується Індії та інших держав Британської Співдружності націй. На думку М. Чешкова, такі країни не окремі суб'єкти світового простору, а лише його субсуб'єкти, що намагаються віднайти своє місце на геополітичній шахівниці.

Відомий російський дослідник відзначає: «Під впливом суб'єктів склад світового універсуму диференціюється так, що поряд зі звичайними його компонентами з'являються й особливі, що поступово стають його полюсами. Полюсними необхідно вважати ті компоненти, суб'єкти яких створюють максимально широкі, інтенсивні та різноманітні взаємозв'язки та взаємодії з іншими компонентами. В ролі таких компонентів виступають як окремі великі держави (Бразилія, ПАР), так і регіони на кшталт ЄС, ісламського світу» [3].

Упроваджені в традиційну кастову систему соціальної стратифікації, багатонаціональної та мультикультурної Індії західні інститути демократії та ринкової економіки зумовили плутанину норм, правил та процедур у системі державного управління. Саме імітаційна стратегія й визначила «особливості зустрічі Індії із сучасністю: необхідні форми та інститути країною були запозичені або культивовані нею, але дух сучасності з безумовним приматом раціональності в Індії не прижився» [4]. Якщо для західного світогляду система державних інститутів покликана забезпечити домінування людини над зовнішнім світом, то в індійській культурній традиції людина є невід'ємною частиною природи.

Модернізація Китаю. Китайський термін «сяньдайхуа» має ширше суспільно-політичне значення, ніж європейське поняття «оновлення». Китайська модернізація має універсальний та подовжений у часі характер.

Модернізація економіки Китаю здійснюється на системній науковій основі. У 80-ті роки проаналізовано досвід реформ за кордоном, у 90-ті – створено 22 державних науково-дослідних інститути, які займаються прогнозуванням у різних сферах наукового знання. Ґрунтовно вивчено досвід Гонконгу – однієї з найбільш успішних ліберальних моделей господарювання. Значної допомоги у реалізації реформ КНР надала китайська діаспора – представники великих світових фінансових угруповань.

Модернізація «по-китайськи» ґрунтується на двох ключових принципах:

- опора на власні сили

- іноземне – на службу Китаю.

Прагматизм економічного курсу КНР знайшов відображення у класичній максимі лідера країни Ден Сяопіна: «**Не важливо якого кольору кішка, важливо щоб вона ловила мишей**». Саме деідеологізація господарської діяльності дозволила КПК зберегти монополію на владу у КНР – плановий характер здійснення соціально-економічних перетворень.

Складові стратегії «наздоганяючого» розвитку КНР

- Консервативна фінансова система. Перехід до конвертованості національної валюти тривав 15 років. Центральний банк КНР підпорядковано уряду. Здійснюється постійний державний контроль за фінансовими потоками. Доступ іноземних інвесторів на фондовий ринок жорстко обмежується.
- Диверсифікована національна економіка.
- Селективне відношення до іноземного капіталу.
- Плановий характер економічного зростання.
- Пріоритет державних інтересів над приватними.

При цьому характер реформ у КНР дуже суперечливий. Значні темпи економічного зростання супроводжуються соціальним розшаруванням, збільшенням диспропорцій між рівнем життя у сільській місцевості та містах. Один з провідних європейських сходознавців В. Вертхейм ще в середині 90-х років ХХ століття попереджав, що «зворотною стороною економічного зростання у Китаї стане уповільнення розвитку сільського господарства, виснаження природних ресурсів, ерозія ґрунтів» [5].

За прогнозом американської розвідувально-аналітичної організації *Stratfor*, до 2025 року китайська соціально-економічна стратегія зазнає суттєвих змін. Темпи зростання ВВП знизяться до 3–5 %, центр економічної активності зміщуватиметься з розвинених приморських районів у «внутрішній» Китай. Це потребує масштабних інвестицій на створення економічної інфраструктури, спроможної забезпечити нові робочі місця. Економіка Китаю втрачає свою експортну орієнтованість, трансформується на розвиток внутрішнього ринку. Це тривалий процес, що об'єктивно зумовлює зниження темпів зростання економіки КНР.

Група БРІКС – реалії, перестороги, перспективи

Відомий російський експерт-міжнародник, доктор політичних наук Сергій Караганов переконаний, що сучасна система міжнародних відносин перебуває на етапі трансформації від «однополярного» світу (геополітичне домінування США) до системи геополітичних полюсів. Одним з таких

потенційних геополітичних центрів сили він вбачає групу БРІКС [6].

Ці прогнози мають певне підґрунтя. Так, за розрахунками впливового ділового видання *Newsweek magazine* (2011, Мау 23–30) економічні системи п'ятірки держав БРІКС є найбільш перспективними в світі: вони зросли в 4,2 рази з 2000 року, тоді як економіки розвинених країн лише на 61 %. Сукупний потенціал країн БРІКС (26 % території, 43 % населення, майже 15 % світової торгівлі, 32 % орних земель, 40 % виробництва пшениці, 50 % виробництва свинини та ін.) за умови поступального розвитку національних економік уже на 2050 рік перевищить аналогічний показник групи G7. При цьому РФ, КНР та Індія є ядерними державами, що разом мають 5190 ядерних боезарядів.

За розрахунками Світового банку на період до 2050 року частка Китаю у світовому валовому продукті (СВП) становитиме 20 %, США та ЄС – по 17 %, Індії – 7 %, Японії – 5 %, Росії – 3 %, Бразилії – 2 %.

За прогнозними оцінками Національної ради США з розвідки (*Global Trends 2025: A Transformed World*) вже в середньостроковій перспективі Індія та Китай зрівняються за інтегральним показником економічної могутності зі США. Саме ці три країни визначатимуть порядок денний глобального ринку товарів і послуг у постіндустріальній, інформаційній його площині. Прогнози щодо економічних систем Бразилії та Росії є менш оптимістичними, їх геополітичні та гео економічні перспективи залежать від результативності внутрішніх структурних перетворень – модернізації всіх сфер економічного та суспільно-політичного життя.

У 2006 році на першому саміті групи в Санкт-Петербурзі проголошено про заснування БРІК, а з 2011 року (приєднання Південно-Африканської Республіки) група отримала назву БРІКС. Уперше термін **БРІК** (*BRIC – Brazil, Russia, India, China*) було використано аналітиком О'Нілом у 2001 році у доповіді *Building Better Global Economic BRIC* (Цеглини для нової економіки). Пізніше до назви групи було додано літеру *S* (*South Africa*), але будівля нової економіки ці цеглинки так й не збудували. Кожна із «цеглинок» займає окреме місце в міжнародному розподілі праці, для «нового будинку» світової економіки не розроблено навіть проектної документації.

На сьогодні група БРІКС не може розглядатися як офіційна міжнародна організація, адже немає статуту, постійного секретаріату та виконавчого органу групи. Формою роботи БРІКС є саміти країн-учасниць, що збираються кожні два роки. Прийняті на самітах рішення не мають нормативно зобов'язального характеру як для національного так й для міжнародного права. Рішення БРІКС є лише деклараціями про наміри, при цьому кожна

зі сторін використовує саміти у власних геостратегічних цілях.

Разом з тим, вже узгоджені лідерами країн групи проекти за умови їх впровадження в життя спроможні суттєво змінити сучасний, заснований на Вашингтонському консенсусі фінансово-економічний устрій. Так, у 2014 році на 6-му саміті БРІКС в Бразилії оголошено про заснування **Нового банку розвитку**, статутний фонд якого становив 100 млрд дол. Його діяльність спрямована на підтримку інноваційних проектів. На цьому ж саміті підписано рамкову угоду про створення **Резервного фонду – Пулу умовних валют країн БРІКС**. Розмір фонду становитиме 100 млрд дол. Планується, що Резервний фонд забезпечуватиме стабільність валютного балансу країн – членів групи й з часом зможе стати альтернативою Міжнародному валютному фонду. Представник Бразилії на саміті зазначив, що створення Нового банку розвитку та пулу умовних валютних резервів країн БРІКС – не ціль, а результат співпраці за одним з майже 30 напрямів, вже можна говорити про народження нової, зіставної з Бреттон-Вудською, міжнародної фінансової системи.

На останньому саміті БРІКС 2015 року в російському місті Уфа створено «Банк розвитку БРІКС», який розглядається засновниками як альтернатива Всесвітньому банку. Тоді ж розпочато консультації керівників фінансових відомств зі створення нової глобальної системи фінансових розрахунків – аналогічній *SWIFT*. На саміті в Уфі оголошено про вступ до групи Ірану у форматі спостерігача. Крім того, на саміті неофіційно були присутні лідери Афганістану, Монголії, Пакистану, Таджикистану, Киргизстану, Вірменії та Білорусі (пострадянські країни напередодні саміту ШОС).

На думку більшості експертів, можливе приєднання цих країн до БРІКС не створить додаткових геополітичних та гео економічних можливостей для групи, але послабить групу. Потенційні кандидати на вступ переважно перебувають на периферії світового розвитку й вбачають у співпраці з Росією та Китаєм можливий варіант свого соціально-економічного виживання.

Країни БРІКС – спільне та відмінне

Суто математичне поєднання економічних, людських, військових потенціалів країн-членів блоку не створює кумулятивного ефекту геополітичної могутності цього блоку. Однією з ключових передумов формування та стійкого функціонування об'єднань держав та (що не менш важливо) політичних націй є наявність певного цивілізаційного стрижня, м'якої сили, яка б зумовила подовжену в часі наддержавну структуру.

Індія. З часу здобуття незалежності й до завершення «холодної» війни Республіка Індія

розглядалась світовою спільнотою як одна з провідних держав третього світу, що на зовнішній арені здійснює «політику неприєднання», а у внутрішній політиці сповідує принципи демократії та ринкової економіки. З певними застереженнями Індія є самодостатньою державою. Країна займає друге місце, після Китаю, за кількістю населення. Більша частина економічно активного населення Індії – молодь, у 2016 році кількість населення працездатного віку досягне 141,3 млн індійців, 28 млн з яких закінчують вищі навчальні заклади.

Економічне зростання останніх років (близько 7 %) дає можливість створювати майже 1,5 млн нових робочих місць, що становить близько 1 % від потреб. Саме масове безробіття високоосвіченої молоді – ключова соціально-економічна проблема сучасної Індії. Навіть за умови успішної реалізації комплексу реформ у внутрішній політиці, Індія залишиться найслабшою з країн, що позиціонують себе як реальні або потенційні світові наддержави.

Індія – світовий лідер з тіньової зайнятості. За підрахунками експертів, її рівень сьогодні досягає 83,6 %. Величезне безробіття зумовлює жорстку конкуренцію на ринку праці (300 чоловік з дипломом про вищу освіту на одне місце). Низькою залишається ефективність державних інститутів. Поряд з ринковими механізмами економічного життя в країні продовжують існувати архаїчні конструкції традиційного суспільства. Якість надання суспільних благ (освіта, медицина, соціальний захист) залишається низькою. За основними соціально-економічними показниками Індія залишається однією з найвідсталіших країн світу: за оцінками *Legatum Institute*, за рівнем життя Індія займає 106 місце. В переліку МВФ за рівнем купівельної спроможності ця держава перебуває на 139 місці. Майже 500 млн громадян Індії (40 % населення) живуть менш ніж на 2 долари в день.

Південно-Африканська Республіка. Найбільш розвинена країна на Африканському континенті входить до групи *G20*. Потужний промисловий та сільськогосподарський потенціал, один зі світових лідерів з експорту золота, алмазів, кольорових металів. Складна демографічна ситуація. Кількість населення постійно знижується (майже 5,7 млн громадян ПАР є носіями вірусу СНІД). Невпинно зростає еміграція найбільш освіченого білого населення (залишилось лише 9 %). Головні соціальні проблеми – масове безробіття, зростання злочинності серед молоді.

Бразилія. Найбільша країна Південної Америки є фактично економічно самодостатньою. Величезний внутрішній ринок задовольняється наявними потужностями національної промисловості та сільського господарства. При цьому Бразилія – один з найбільших світових експортерів як сировини, так й товарів народного споживання

і високотехнологічної промислової продукції. Серед найбільших економічних партнерів Бразилії: Китай – 12,49 %, експорту; США – 10,5 %, Аргентина – 8,4 %, Нідерланди – 5,39 %, Німеччина – 4,05 %. Країна здійснює збалансовану зовнішньополітичну діяльність, співпрацюючи з усіма основними геополітичними акторами.

Соціокультурний вимір. Фактично немає об'єднаних цивілізаційних платформ. Кожна з країн групи БРІКС є окремими цивілізаціями, що намагаються зберегти власну соціокультурну ідентичність.

- **Бразилія. Найбільша країна Південної півкулі.** Колишня колонія Португалії, де до початку ХХ століття зберігалось рабовласництво. Значну частину населення складають нащадки завезених з Африки чорношкірих рабів. Бразилія – найбільша держава католицького світу. Впливовими складовими бразильського суспільства є японська, ліванська та єврейська общини.

- **Росія. Найбільша світова православна держава.** Позиціонує себе як провідник «русского мира» – альтернативи західним релігійним та соціокультурним стандартам, захисник прав та свобод російськомовного населення. Джерелом етноконфесійних проблем є значна частина мусульманського населення (Північний Кавказ, Татарстан, Башкирія). Є буддистські анклав (Калмикія, Бурятія).

- **Китай. Найбільша за кількістю населення (майже 1,5 млрд осіб) країна** є переважно мононаціональною. Основною релігією та життєвою філософією китайського населення є конфуціанство. Традиційною релігією є буддизм, на півночі – іслам. Панівною залишається комуністична ідеологія.

- **Індія. Найбільша світова поліетнічна держава (близько 1 млрд жителів).** Більше ніж 400 національностей, релігії – іслам, буддизм та різноманітні напрями індуїзму.

- **Південно-Африканська Республіка.** Колишня колонія Англії входить до Британської Співдружності націй. Після повалення режиму апартеїду білошкірого населення майже немає. Серед релігій переважає християнство, іслам та різні архаїчні африканські культури.

Політичний вимір. Політичні моделі кожної з держав суттєво відрізняються, що не дає групі можливості сформуванню спільну позицію на політико-ідеологічних засадах.

- **Бразилія.** Після отримання незалежності від Португалії пережила складний період політичної трансформації від військової диктатури до багатопартійної демократичної системи

західного зразка. Президентсько-парламентська республіка.

- **Росія.** правонаступник СРСР. Президентська республіка. Демократичні інститути існують суто формально. Авторитарна поліцейська держава.
- **Індія.** Член Британської Співдружності націй. Парламентська республіка. Єдина азіяська держава, де у повному обсязі функціонують демократичні інститути.
- **Китай.** Однопартійна комуністична диктатура. Влада контролює всі сфери суспільно-політичного життя. Немає демократичних прав і свобод.
- **ПАР.** Член Британської Співдружності націй. Президентська республіка. Демократичні інститути у стадії становлення.

На сьогодні в російському політикумі та експертному співтоваристві немає єдиного погляду щодо подальших перспектив групи БРІКС: «Одні вважають, що БРІКС може стати основою нового світового порядку, для інших – об'єднання країн є суто символічним і не спроможне суттєво вплинути на світові процеси, інші розглядають групу як, перш за все, антизахідну коаліцію» [7].

Тандем РФ – КНР – основна рушійна сила БРІКС

Перспективи БРІКС як окремого впливового геополітичного гравця – потенційного лідера західного світу – значною мірою залежать від готовності та спроможності Росії взяти на себе роль локомотиву цього процесу.

Окремі експерти РФ, доволі критично оцінюючи сучасний стан та перспективи конкурентоспроможності російської політико-економічної системи, намагаються виокремити можливу альтернативу геополітичному домінуванню Заходу в так званій «китайській моделі». В її основі не ліберальна демократія, а авторитарний режим, орієнтований на економічне зростання та сильного лідера.

У найближчій та середньостроковій перспективі вплив Китаю на світовій геополітичній шахівниці поступово знижуватиметься. Поряд із соціально-економічними пересторогами, пов'язаними з необхідністю освоєння внутрішніх районів країни, комуністичний режим Пекіну не має зовнішньополітичної стратегії, яка б дозволила спрямувати наявний економічний, людський та військовий потенціал у площину геополітичного домінування в АТР та світових процесах.

За прогнозами експертів «Стратфор», воєнно-політичні та військові можливості КНР суттєво не вплинуть на ситуацію в регіоні: «Китай

не зможе легко перетворити націоналізм на зовнішню агресію. Географія робить такі спроби на суходолі практично неможливими. Винятком може стати спроба взяти під свій контроль російське узбережжя, якщо наш прогноз буде вірним, і Росія розпадеться, але й тут Китай зустріне велику протидію з боку Японії. Китай буде великий флот, але у нього немає досвіду воєнно-морських кампаній та підготовлених офіцерських кадрів, необхідних для того, щоб кинути виклик великим військовим флотам, насамперед – американському» [8].

З огляду на це, Китай не може розглядатися як наддержава, спроможна кинути геополітичний та гео економічний виклик США та інституційно об'єднаному Заходу. У підготовленій наближеною до Кремля Радою із зовнішньої і оборонної політики доповіді «**Стратегія для Росії**» експерти СВОП наголошують на формуванні нової геополітичної парадигми ХХІ століття: «Замість моделі холодної війни (а більшу її частину існувала не дво-, а триполярність, коли СРСР був змушений протистояти як США, так і Китаю), а потім нетривалого «однополярного моменту» світ, схоже, рухається через багатополлярність до нової (м'якої) двополярності. Використовуючи старі воєнно-політичні союзи, ТТП та ТТІП, США намагаються консолідувати навколо себе старий Захід та перетягти на свій бік частину нових розвинених країн. Одночасно з'явилися передумови для формування іншого центру – Великої Євразії. Провідну роль там може грати Китай, але його могутність буде урівноважена іншими потужними партнерами – Росією, Індією, Іраном. Об'єктивно центром, навколо якого можлива така консолідація, могла б стати Шанхайська організація співробітництва» [9].

У сучасній геополітичній ситуації Москва вбачає «вакуум безпеки» навколо Китаю, й переконує світ, що це створює запит на «творчу, свідому та конструктивну дипломатію» Росії.

У межах задекларованого геополітичного «повороту на Схід» Російська Федерація реалізує низку спільних з КНР енергетичних, інфраструктурних проєктів. При цьому, для Китаю російська сторона постає «молодшим» або одним з багатьох партнерів.

Так у квітні 2016 року в Пекіні було проведено установчі збори країн – засновників Азійського банку інфраструктурних інвестицій (АБІ). Статутний капітал Банку становив 100 млрд дол. Керівництво КНР розглядає АБІ як один із ключових інструментів на шляху реалізації геополітичного проєкту «**Шовковий пояс та шлях**», спрямований на об'єднання Євразії під китайським геополітичним протекторатом. Серед 57 країн-засновниць РФ має третій за обсягом пакет акцій цього найбільшого на сьогодні міжнародного фінансового інституту, без участі США та Японії. Штаб-квартира АБІ

заходиться в Пекіні, більша частина коштів надана міністерством фінансів КНР.

На основі власного господарського досвіду, через реалізацію спільних інфраструктурних проектів, політичне керівництво КНР намагається об'єднати економічні системи азійських країн, що розвиваються, під китайський геополітичний протекторат. На сьогодні вже затверджено фінансування проектів на суму 509 млн дол., серед яких будівництво доріг у Таджикистані і Пакистані, реконструкція електромереж у Бангладеш, будівництво житла для малозабезпечених в Індонезії.

Основні проблеми на шляху реалізації спільних інфраструктурних проектів в азійському регіоні:

- низька якість у розробленні та впровадженні проектної документації;
- спільне фінансування часто відсутнє у зв'язку з високими ризиками та низькою дохідністю проектів;
- соціально-політична нестабільність у країнах регіону змушує змінювати умови проектів, що відлякує потенційних інвесторів.

Китайська сторона, фактично коштом національного бюджету, фінансує інфраструктурний розвиток найбільш відсталих країн регіону. Цим самим Пекін закладає підвалини свого домінування в Євразії поза межами геостратегічних інтересів США. У геополітичних реаліях сьогодення «поворот на Схід» президента РФ В. Путіна постає однією зі складових китайського «Шовкового шляху» на Захід.

При цьому, вище політичне керівництво КНР заперечує можливість та необхідність створення воєнно-політичного блоку з РФ. У підготовленій російською Радою з міжнародних справ спільно з Інститутом Далекого Сходу РАН та китайським Інститутом міжнародних відносин Фандунського університету експертній доповіді «Російсько-китайський діалог: модель 2015» китайськими науковцями наголошується: «У нинішньому міжнародно-правовому контексті реаліями відносин Москви та Пекіна є принцип невтручання. Китай і Росія повинні дотримуватися цього принципу. Створення воєнно-політичного союзу є недоцільним, оскільки викличе значні ризики та витрати. Воєнно-політичний союз передбачає створення єдиного фронту в сфері політики та безпеки, надання взаємної підтримки на випадок війни. Ні Росія, ні Китай не готові платити таку високу політичну, економічну та воєнну ціну» [10].

Керівництво Китаю, всупереч очікуванням Кремля, налаштоване на поглиблення співпраці зі

США у безпековій сфері як в АТР, так і на глобальному рівні. Фахівці Держдепартаменту США переконані, що Пекін і Вашингтон можуть повністю уникнути протистояння та конфліктів й ефективно контролювати можливі кризові ситуації. У США та КНР немає причин для конфліктів. На обидві сторони покладається відповідальність за збереження міжнародної та регіональної стабільності.

Можливі альтернативи геополітичному домінуванню США та Заходу

У реаліях сьогодення амбіційні плани лідерів БРІКС створити незахідну альтернативу нинішній фінансово-економічній системі, що ґрунтується на доларі США як глобальній резервній валюті (більше 60 % валютних резервів зберігається в доларах) та Міжнародному валютному фонду й Всесвітньому банку як інститутах ООН, що сприяють міжнародній співпраці у фінансово-економічній сфері, виявились лише деклараціями про наміри.

Це пов'язано, насамперед, з внутрішніми економічними та соціальними проблемами країн-членів БРІКС. Незважаючи на тривалу позитивну економічну динаміку Китаю, Індії, Росії та (певною мірою) Бразилії та ПАР, їх господарські комплекси не належать до високорозвинених систем постіндустріального устрою.

Економіки країн БРІКС є переважно сировинною, індустріально-аграрною, такою, що базується на експорті енергоносіїв, сировини та товарів з низьким рівнем переробки. Саме залежність від експортної кон'юнктури для всіх країн групи, крім Індії, фактично самодостатньою соціально-економічною системою, є ключовою пересторогою на шляху до створення реальної конкуренції об'єднаному Заходу. Серед спільних для БРІКС соціально-економічних проблем основними є:

1. Масштабна корупція на всіх рівнях економічного життя.
2. Низький рівень інвестиційної привабливості (непрозорий характер ведення бізнесу, кланово-олігархічна структура власності).
3. Високий рівень безробіття (в ПАР приблизно 30 %), низький освітній та професійний рівень переважної частини населення.
4. Відсутність реальних соціальних ліфтів, значне соціальне розшарування, що зумовлює масштабну трудову імміграцію.
5. Демографічний фактор. Для Індії та Китаю проблема перенаселення є однією з ключових у реалізації національної соціально-економічної

політики. Для РФ та ПАР характерне зменшення кількості населення (смертність перевищує народжуваність, зростає еміграція найактивнішої частини населення).

Рівень життя населення в цих країнах залишається низьким, що не дозволяє реалізовувати масштабні геополітичні проекти. На порядку денному владних еліт цих держав: реалізація комплексу реформ, спрямованих на модернізацію всіх сфер життя в державі, що дозволить зменшити відставання від країн постіндустріального світу.

З країн БРІКС лише Російська Федерація за показниками Індексу людського розвитку (ІЛР), Програми розвитку ООН (здоров'я та довголіття; доступ до освіти й рівень грамотності; рівень життя, що визначається показником ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності) на 2015 рік знаходилась на 50 місці, відкриваючи перелік країн з високим рівнем ІЛР. У цьому рейтингу Росію випереджають США, країни-члени Євросоюзу та НАТО, Японія, Південна Корея, Чилі, Аргентина, Саудівська Аравія, ОАЕ та ін. Відставання інших країн групи є ще більшим (Бразилія займає 75 місце, Китай – 90, ПАР – 116, Індія – 130).

У цьому контексті необхідно враховувати, що обчислення рейтингу ІЛР фахівцями ООН здійснюється приблизно два роки – враховано показники 2013–2014 рр. З огляду на суттєве падіння світових цін на енергоносії та сировину, загальне уповільнення темпів розвитку світової економіки та впровадження міжнародних санкцій (для Росії), у рейтингу 2016 року позиції країн БРІКС будуть значно гіршими.

У сучасному глобалізованому світі основні фінансові, товарні, інформаційні та інші потоки лише опосередковано залежать від воєнно-політичної та геополітичної волі владних еліт національних держав. Система формальних та неформальних союзів економічно розвинених країн (G7, G20, ОЕСР та ін.) суттєво знизила ризик прямого військового протистояння. Торгово-економічні відносини регламентуються нормами Всесвітньої торгової організації (ВТО), до якої входять майже всі країни світу (162 на 2015 р.). Рівні права і можливості у здійсненні торговельних операцій між країнами-членами ВТО – камінь спотикання системи міжнародних відносин ХХІ століття.

Ключовим фактором геополітичного впливу є відтворення власної фінансово-економічної моделі на теренах інших держав як інституційної основи співробітництва. Припинення існування СРСР та створених ним воєнно-політичних та економічних союзів засвідчило програш у конкурентному змаганні із Заходом соціалістичної моделі господарювання та командно-адміністративної системи державного управління.

У сучасних реаліях західна політико-економічна парадигма доводить свою фактичну безальтернативність. Так, США, створивши Транс-Тихоокеанське партнерство (ТТП) з країнами АТР й ініціювавши Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство з ЄС, об'єднали 2/3 світової економіки на основі Вашингтонського консенсусу.

Ініційовані Кремлем геополітичні проекти можливої альтернативи США та Заходу ґрунтуються, перш за все, на певній ідеологічній та воєнно-політичній спорідненості Москви і Пекіна як фундаменту до інституційної розбудови антизахідного Альянсу. При цьому навіть найбільш оптимістично налаштовані російські експерти зі СВОП вкрай обережно оцінюють перспективи такого геополітичного конструкту: «Так, тенденція до підризу західної монополії є очевидною, але накопичена інституційна могутність Заходу залишається незіставною з конкурентами. Паростки нового світового порядку очікує жорстка боротьба, успіх у якій залежить від продуманої та скоординованої політики тих, хто виступає проти монополії Заходу. Чи можлива така координація – велике питання. На сьогодні БРІКС не альянс, а певна сутність, майбутнє якої не визначено» [11].

У випадку з БРІКС фактично немає об'єднаних позаекономічних платформ між націями та державами групи. Спроби Росії використати БРІКС як геополітичного антагоніста США не лише не відповідає реаліям сучасного глобального ринку, але й уже підписаним фінансово-економічним, воєнно-політичним та військовим угодам Китаю, Індії, Бразилії та ПАР зі США та іншими провідними державами Заходу.

Список використаних джерел

1. Лукьянов Ф. После Крыма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svop.ru/main/20431/>
2. Simon D. F., Cong Cao. China's Emerging Technological Edge : Assessing the Role of High – End Talent. Cambridge – New York : Cambridge Univ. Press, 2009.
3. Чешков М. Идея мирового развития в контексте мироведческого знания / М. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – № 7. – С. 95–103.
4. Sagar R. State of Mind : What Kind of Power Will India Become // International Affairs 85. – 2009. – № 4. – P. 812.
5. Wertheim W. F. Third World : Whence and Wither? Protective State versus –Aggressive Market. – Amsterdam, 1997.
6. Караганов С. Готовы ли элиты к новой парадигме [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svop.ru/main/14995/>
7. Ямилова К. Г. Проблемы и перспективы развития БРИКС в условиях глобального экономического развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scienceforum.ru/2015/pdf/17487.pdf>
8. Прогноз Stratfor на 2015–2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.stratfor.com/sample/forecast/decade-forecast>

9. *Стратегия для России. Российская внешняя политика : конец 2010-х – начало 2020-х годов* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf
10. *Российско-китайский диалог : модель 2015* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/common/upload/RIAC_Russia_China_Report.pdf
11. *Глобальный мир уперся в китайскую и кремлевскую стены* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://svop.ru/main/20344/>

References

- Lukyanov, F. *Posle Kryma [After Crimea]*. Retrieved from <http://svop.ru/main/20431> [in Russian].
- Simon D. F., Cong Cao (2009). *China's Emerging Technological Edge : Assessing the Role of High – End Talent*. Cambridge – New York : Cambridge Univ. Press.
- Cheshkov, M. (2013) *Ideya mirovogo razvitiya v kontekste mirovedcheskogo znaniya [The idea of world development in the context of knowledge about the world]. Mirovaya ehkonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World economy and international relations*, 7, 95–103 [in Russian].
- Sagar, R. (2009). *State of Mind : What Kind of Power Will India Become. International Affairs* 85, 4, p. 812.
- Wertheim, W. F. (1997). *Third World : Whence and Wither? Protective State versus – Aggressive Market*. Amsterdam.
- Karaganov, S. *Gotovy li ehlyty k novoj paradigme [Ready elite to a new paradigm]*. Retrieved from <http://svop.ru/main/14995/> [in Russian].
- Yamilova, K. G. *Problemy i perspektivy razvitiya BRIKS v usloviyah globalnogo ehkonomicheskogo razvitiya [Problems and prospects of development of BRICS in the global economic development]*. Retrieved from <http://www.scienceforum.ru/2015/pdf/17487.pdf> [in Russian].
- Prognoz Stratfor na 2015–2025 [Stratfor forecast 2015–2025]*. Retrieved from <https://www.stratfor.com/sample/forecast/decade-forecast> [in Russian].
- Strategiya dlya Rossii. Rossijskaya vneshnyaya politika : konec 2010 – nachalo 2020 godov [Strategy for Russia. Russian foreign policy : the late 2010's-early 2020-ies]*. Retrieved from http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf [in Russian].
- Rossijsko-kitajskij dialog : model 2015 [Russian-Chinese dialogue : the 2015 model]* Retrieved from http://russian-council.ru/common/upload/RIAC_Russia_China_Report.pdf [in Russian].
- Globalnyj mir upersya v kitajskuyu i kremlevskuyu steny [Global peace rested in Chinese and the Kremlin wall]*. Retrieved from <http://svop.ru/main/20344/> [in Russian].